

Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos sandaros raidos bruožai XIX a.

Vilniaus katedros kapitulos sandaros pokyčiai XIX a., inicijuoti ir įgyvendinti pasaulietinės valdžios, yra Rusijos imperijos konfesinės politikos, vykdytos po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų jai atitekusiame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse katalikų Bažnyčios atžvilgiu, padarinys. Remiantis istoriografija ir pirminiais šaltiniais analizuojami Vilniaus katedros kapitulos struktūros ir organizacijos aspektai, turėję įtakos šios dvasininkų korporacijos ir vyskupijos raidai.

The changes in the structure of the capitula of Vilnius cathedral, initiated in the 19th century and implemented by civilian authorities, are the result of confessional policies of the Russian Empire in regard to the Catholic Church, carried out after the partitions of the Republic of Both Nations in the lands of the Grand Duchy of Lithuania. Relying on historiography and primary sources, aspects of structure and organization of the capitula of Vilnius cathedral, that had influenced the development of this corporation of clergy and diocese, are analysed.

Įvadas

Vilniaus katedros kapitulos ištakos glaudžiai siejasi su pačios vyskupijos įkūrimu. Remdamasis popiežiaus Urbono VI 1388 m. kovo 12 d. bule, kuria buvo įsteigta Vilniaus vyskupija, Poznanės vyskupas Dobrogostas 1388 m. antroje pusėje Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jogailai pritarus, įkūrė katedros kapitulą, sudarytą iš fundacijomis aprūpintų dviejų prelatūrų ir dešimties kanonijų¹. Kapitulos narių skaičius tolydžio buvo didinamas. XVIII a. antroje pusėje Vilniaus katedros kapitulą sudarė 18 tikrųjų narių – 6 prelatai ir 12 kanauninkų. Nuo XVII a. pirmosios pusės be tikrųjų narių katedros kapitulai priklausė ir nariai koadjutoriai, t. y. prelato ar kanauninko pasirinkti ir išlaikomi padėjėjai, kurie patarimojo balso teise galėjo juos pavaduoti. Visi koadjutoriai Abiejų Tautų Respublikos vyskupijų katedrų kapitulose iki valstybės padalijimų yprastai turėjo Apaštalų Sosto suteiktą *cum futura successione* teisę, pagal kurią po koadjuto mirties ar pasitraukimo iš katedros kapitulos savo noru užimdavo jo vietą. Istoriografijoje yra atkreiptas dėmesys, jog Vilniaus katedros kapitulos kanauninkų būrys XVII a. pirmoje

pusėje buvo mėgintas papildyti dar viena kanonija – 1629 m. vyskupas Eustachijus Valavičius nusprendė suteikti kanauninko titulą vyskupo kurijos kancleriui. Katedros kapitula su tuo nesutiko, nepaisant to, kad kanclerio išlaikymui ir buvo įsteigta fundacija². Vieta katedros stalėse kancleriui vis tik skirta, tačiau katedros kapitulos posėdžiuose jis nedalyvaudavo, teisės į kapitulos narių bendrai valdomas valdas taip pat neturėjo³. Nors liturginėse apeigos kancleris turėjo teisę dalyvauti drauge su kapitula ir į katedros kapitulos narių registrus būdavo įtraukiamas, yra akivaizdu, kad kanclerio turėtas statusas prelatų ir kanauninkų atžvilgiu iš esmės skyrėsi, tad priskirti jį tikrųjų katedros kapitulos narių grupei tikslinga tik su tam tikra išlyga, kaip gana specifinę papildomą kanoniją.

Viduramžiais nusistovėjęs korporacinis katedros kapitulos pobūdis, kaip ir pagrindinės šios institucijos funkcijos, iš esmės nesikeitė – katedros kapitula vyskupijoje turėjo ne tik liturginės tarnystės katedroje, bet ir pagalbos vyskupui vyskupijos valdymo reikaluose pareigą praktiškai iki pat XX a. 9-ojo dešimtmečio pradžios⁴. Tikslinga manyti, kad katedros kapitulos turimos funkcijos ir vaidmuo XIX a. tapo akstinu pasaulietinei valdžiai pasitelkti šią instituciją imperijos konfesinės politikos vykdymui. Juolabiau, kad Vilniaus vyskupija buvo viena iš buvusios Abiejų Tautų Respublikos vyskupijų, kuri atsідūrusi po Rusijos imperatoriaus skeptru praktiškai buvo valdoma ne vyskupų, bet kapitulos vikarų bei administratorių – nuo 1798 iki 1918 m. vyskupijos vyskupo sostas aštuonis dešimtmečius buvo neužimtas⁵. Išskirtinį imperijos valdžios dėmesį šios vyskupijos hierarchams – tiek vyskupams, tiek ir katedros kapitulos nariams – iš dalies lėmė ir Vilniaus kaip administracinio valdymo centro, kur buvo sutelktos imperijos valdžios pajėgos, svarba imperijos Šiaurės Vakarų krašto inkorporavimo politikoje. Ši aplinkybė buvo dar viena priežastimi, dėl kurios Vilniaus katedros kapitula analizei pasirinktu laikotarpiu ne kartą buvo atsідūrusi pasaulietinės valdžios dėmesio centre.

Šio straipsnio tikslas – remiantis istoriografija ir pirminiais šaltiniais pateikti Vilniaus katedros kapitulos sandaros rekonstrukciją XIX a. Rusijos imperijos vykdytos konfesinės politikos katalikų Bažnyčios atžvilgiu kontekste. Straipniu siekiama glaustai aptarti katedros narių nominacijos klausimą bei struktūrinius pertvarkymus, keliami prielaida, kad imperijos valdžia, inicijuodama katedros kapitulos sandaros pertvarką tikslingai siekė formuoti sau palankų prieš katalikų Bažnyčią nukreiptos konfesinės politikos vykdymo įrankį.

Istoriografijos ir šaltinių metmenys. Vilniaus vyskupijos, Abiejų Tautų Respublikos laikais buvusio didžiausio bažnytinės administracijos teritorinio padalijimo vieneto – katedros – kapitulos sandaros XIX a. tema nėra nuodugniau tirta. Tačiau bendrais bruožais katedros kapitulos struktūros raida tyrinėtojams yra žinoma. Duomenų apie katedros kapitulos organizaciją pateikia Janas Kurczewskis XX a. pradžioje išleistame ir šio straipsnio tyrimo aspektui svarbiame veikalė⁶. Pagrindinius Vilniaus katedros kapitulos struktūros segmentus kitų buvusios Abiejų Tautų Respublikos katalikų vyskupijų katedrų kontekste glaustai aptarė Bolesławas Kumoras⁷. Kapitulos narių skyrimo klausimo analizei vertingas yra Kazimierzo Kułakowskio straipsnis, kuriame autorius, apžvelgdamas kapitulos raidos istoriją nuo jos įkūrimo iki XX a. 3-iojo dešimtmečio imtinai, glaustai aptarė ir skyrimo į katedros prelatus ir kanauninkus klausimą, atkreipė dėmesį į

imperijos valdžios nurodymu įvestus nominacijos pakeitimus⁸. Teisinių nominacijos į katedros kapitulos narius kontekstą yra nagrinėjusi Aldona Prašmantaitė⁹. Sintetiniuose veikaluose, skirtuose, visų pirma, Bažnyčios istorijos problematikai¹⁰, pagrindiniai duomenys apie katedros kapitulą yra pateikiami, aptariamas jos vaidmuo vyskupijos raidai, tačiau organizacinė struktūra nėra nagrinėjama. Tad kol kas istoriografijoje ir toliau dominuoja informacija ir jos interpretacijos, pateiktos prieš tai minėtame B. Kumoro sintetiniame veikale ir XX a. pradžioje išleistuose J. Kurczewskio veikaluose, skirtuose vyskupijos istorijai¹¹.

Tyrimui reikalingų šaltinių bazę sudaro įvairių rūšių dokumentai, atsiradę kaip vyskupijų valdžiusių vyskupijos ganytojų, katedros kapitulos bei imperijos valdžios įsteigtų aukščiausių institucijų, kurioms buvo pavestas katalikų Bažnyčios valdymas bei kontrolė, veiklos atspindys. Pagrindinė iki mūsų dienų išlikusios šios provincienijos dokumentų dalis yra saugoma Lietuvos ir Rusijos valstybinėse saugyklose. Temai svarbios informacijos yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) rankraščių skyriuje saugomuose dokumentuose. Vertingas ir iki šiol ganėtinai menkai panaudotas šaltinis vyskupų bei katedros kapitulos narių nominacijos problematikai tirti yra LMAVB saugomi išlikę katedros kapitulos posėdžių originalai bei jų juodraštinės versijos. Jų santrauką, kuri apima ir XIX amžių, pagal pasirinktus kriterijus yra paskelbęs J. Kurczewskis prieš tai minėto 3 tomų veikalo paskutiniajame tome¹². Šios publikacijos, kuria iki šiol tyrėjai naudojosi ir tebesinaudoja, vertė neabejotina, tačiau akivaizdu, kad anotacijos nėra tapačios autentiškam dokumentui, tad nors šiame tyrime remiamasi J. Kurczewskio veikalu, prioritetas teiktas katedros posėdžių protokolų rankraščiams. Svarbūs pasirinktos temos analizei yra ir Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) esantieji, visų pirma, čia nuo 1940 m. saugomos Vilniaus Romos katalikų metropolijos kurijos (f. 694), nuo 1798 m. funkcionavusios kaip vyskupo kanceliarija bei Vilniaus Romos katalikų vyskupijos dvasinės konsistorijos (f.604) fondų dokumentai. Taip pat informatyvūs, ypač imperijos valdžios požiūriu ir veiksmų katedros kapitulos atžvilgiu, yra LVIA saugomo generalgubernatoriaus kanceliarijos fondo (f. 378) dokumentai¹³. Temai svarbių duomenų yra ir Rusijos valstybės istorijos archyve (toliau – RVIA), tačiau šiame straipsnyje jie, deja, panaudoti minimaliai.

Reikšmingas šaltinis aiškinantis Rusijos imperijos nuostatas dėl vyskupų ir kapitulos narių skyrimo yra imperijos dokumentų sąvade – „Полное собрание законов Российской империи“ (toliau – PSZ) – publikuoti imperijos teisiniai aktai¹⁴. Šio chronologine tvarka publikuotų įstatymų rinkinio tomuose buvo skelbiami ir imperatoriaus įsakai, reglamentuojantys katalikų Bažnyčios veiklą imperijos teritorijoje. Kai kurie jų liečia konkrečius Vilniaus vyskupijos veiklos aspektus. Parankus šaltinis nagrinėjamai problemai yra ir pagal temas susistemintas teisinių aktų sąvadas (Свод законов Российской империи). Rengtas galiojančių PSZ publikuotų įstatymų pagrindu ir turėjęs oficialaus teisės šaltinio statusą, šis sąvadas atliko teisinių aktų žinyno vaidmenį¹⁵.

Narių nominacija

Į XIX a. Vilniaus katedros kapitula įžengė turėdama XVI a. viduryje susiformavusią organizacinę struktūrą – aštuoniolikos tikrųjų narių korporaciją, sudarytą iš šešių prelatų ir dvylikos tikrųjų narių. Kanclerio pareigybė kaip papildoma kanonija taip pat nebuvo panaikinta. Visi nariai sudarė katedros kapitulos korporaciją, kurios veikla buvo reglamentuota statutais. Pirmaisiais metais po padalijimų dalis Vilniaus katedros kapitulos narių tebeturėjo koadjutorius *cum futura successione*. Antai 1800 metais koadjutorius, paveldėjimo teisę gavusius iki padalijimų, išlaikė aštuoni Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos nariai¹⁶. Tad kitaip nei buvusios Lenkijos Karalystės vyskupijose, kur katedros kapitulų struktūra jau pirmaisiais metais po padalijimų buvo išbalansuota sumažinus prelatūrų skaičių¹⁷, Vilniaus katedros kapitulai kurį laiką pavyko išlaikyti Respublikos laikais nusistovėjusių tikrųjų kapitulos narių skaičių ir proporcijas.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais įsteigtų katedros kapitulos prelatų ir kanauninkų skyrimo teisė buvo apibrėžta jų fundacijos aktais. Kadangi dauguma prelatūrų ir visos kanonijos buvo įsteigtos valdovų, jų vaidmuo skiriant Abiejų Tautų Respublikos prelatų ir kanauninkus buvo svarbus. Iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimų į Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio kompetenciją įėjo trijų prelatų (prepozito, arkidekano, kustodo) ir dvylikos kanauninkų skyrimas. Prelatų scholasto ir kantorius skyrimas nuo 1561 m. buvo vyskupo teisė ir pareiga. Katedros kapitulos dispozicijoje buvo prelado-dekano skyrimo teisė¹⁸. Prelatų ir kanauninkų nominacijos procedūra iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimų vykdyta pagal kanonų ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisę, reglamentuotą kapitulos statutų straipsniais¹⁹. Po padalijimų Rusijos imperijai atitekusiose žemėse jau pirmaisiais metais išryškėjus tendencijoms integruoti katalikų Bažnyčios valdymą į imperijos administracines struktūras tapo akivaizdu, kad nominacijos procedūra vertinta kaip galimybė padidinti pasaulietinės valdžios įtaką atitinkamai apribojant Bažnyčios hierarchų teises.

Imperatorės Kotrynos II 1772 m. gruodžio 14 d. įsaku²⁰ vyskupams suteikta katedros kapitulos narių skyrimo teisė pakartota imperatoriaus Povilo I 1798 m. balandžio 28 d. įsaku. Pagal jį imperijos teritorijose esančių katalikų vyskupijų katedrų kanonijų ir prelatūrų skyrimo teisė perduota vyskupui²¹. Apaštalų Sostas tam neprieštaravo²². Vilniaus vyskupas šia teise naudojosi su tam tikra išlyga, t. y. prelado-dekano skyrimo teisė, kuri Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais priklausė katedros kapitulai, buvo gerbiama.

Tačiau tokiais plačiais įgaliojimais katalikų vyskupai Rusijos imperijoje disponavo trumpai. Vilniaus, kaip, beje, ir Žemaičių, vyskupijos vyskupų teisė skirti kanauninkus buvo ženkliai susiaurinta jau pirmaisiais XIX a. metais, kai imperatorius Aleksandras I 1803 m. balandžio 4 d. Vilniaus imperatoriškojo universiteto įsteigimo akto 21 straipsniu universitetui suteikė teisę į keturias Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų katedrų kapitulų kanonijas²³. Nėra jokio pagrindo teigti, kad toks sprendimas būtų buvęs derintas su to meto Vilniaus vyskupijos ordinaru J. Kosakovskiu ar Žemaičių vyskupijos ganytoju. Vyskupijų hierarchai pasaulietinės valdžios universiteto profesūrai suteiktos privilegijos nekvestionavo ir vėliau. Kadangi kandidatus parinkdavo universitetas, vyskupo pritarimas skiriant

keturis kanauninkus tebuvo formalus tarpininkavimas. Nėra žinoma, kad kuris nors vyskupas būtų universiteto siūlomą kandidatūrą atmetęs. Po vyskupo J. Kosakovskio mirties 1808 m. vyskupijos valdymą perėmęs Janas Strojnovskis (Jan Strojnowski, Stroynowski), kaip ir jo pirmtakas, neginčijo Vilniaus universitetui suteiktos teisės į 4 kanonijas, tačiau atsilaisvinus vietai į likusias 8 kanonijas ir 6 prelatūras kandidatūras katedros kapitulai teikdavo vyskupo teise, remdamasis 1798 m. įsaku.

Imperijos valdžiai priėmus sprendimą tikėjimo ir švietimo reikalus iki tol tvarkingas institucijas sujungti į vieną, 1817 m. įsteigta Dvasinių reikalų ir Liaudies švietimo ministerija. Šios institucijos kontrolei perduota Romos katalikų dvasinės kolegijos Sankt Peterburge veikla, vyskupai katedros kapitulos nario vietos vakansijos atveju buvo įpareigoti siūlyti ministerijai kandidatus, kurių tvirtinimas rezervuotas imperatoriui²⁴. Tokiu būdu Rusijos imperijos teritorijoje buvusių katalikų vyskupijų ganytojų sprendimo teisė dėl katedros kapitulos personalijų praktiškai buvo panaikinta. Pirmąkart pagal naują imperijos valdžios nustatytą tvarką kandidatai į Vilniaus katedros kapitulos narius nuoti ir įvesdinti buvo 1819–1820 m. sandūroje. Tai buvo Vilniaus universiteto profesoriai Andrius Benediktas Klungevičius ir Jonas Kantas Chodani²⁵. Pirmoje 3-iojo dešimtmečio pusėje ne tik Vilniaus universiteto profesoriai, bet visi kiti kandidatai į kapitulos narius pradėti teikti imperatoriaus vardu. Vyskupui ar vyskupijos naujo katedros kapitulos nario skyrimo procese buvo paliktas tarpininko, kurio pareiga vykdyti pasaulietinio valdovo valią, vaidmuo.

Iš vyskupijos ordinarų atimta katedros kapitulos tikrųjų narių skyrimo teisė sietina su tolydžio stiprėjančiomis imperijos valdžios aspiracijomis kontroliuoti katalikų Bažnyčią. Pastebėtina, kad nuo 3-iojo dešimtmečio kontrolės kreivė palaipsniui virto į viršų kylančia tiesiaja. Imperijos kitatikių reikalų tvarkymui įsteigtą Dvasinių reikalų ir Liaudies švietimo ministeriją 1824 m. reorganizavus, buvo įsteigta Vyriausioji kitatikių dvasinių reikalų valdyba. Po 1831 m. sukilimo numalšinimo, katalikų Bažnyčios kontrolę siekiant dar labiau sugriežtinti, valdyba buvo perduota Vidaus reikalų ministerijos žiniai. Vidaus reikalų ministrui rezervuota imperatoriaus įsakų dėl katedrų kapitulos narių patvirtinimo skelbimo teisė²⁶ liko galioti iki imperijos žlugimo.

Trečiajame XIX a. dešimtmetyje į katedros kapitulos narių skyrimo procesą buvo įtraukta vyskupijos konsistorija. Romos katalikų dvasinės kolegijos įsakymai dėl vieno ar kito asmens nominacijos, kuriuos ši institucija derindavo su aukščiausia imperijos valdžia, pradėti siųsti Konsistorijai, šios pareiga būdavo apie priimtą sprendimą informuoti katedros kapitulą. Galimybė svarstyti kandidato tinkamumo / netinkamumo pareigoms klausimą tiek iš vyskupo, tiek iš katedros kapitulos kompetencijos praktiškai buvo eliminuota. Ne vienas pretendentas į katedros kapitulos narius savo asmeninį prašymą kapitulai teikdavo turėdamas ne tik Kolegijos raštą dėl paskyrimo, informuojantį, kad jį šiai pareigybei jau yra patvirtinęs imperatorius, bet ir Konsistorijoje atlikęs ištikimybės imperatoriaus sostui priesaiką. Tai buvo naujas nominacijos procedūros elementas. Viena iš pirmųjų šaltiniuose užfiksuotų priesaikų yra 1825 m. vasarą atlikta Antanazijaus Ihnatočiaus (Antanazy Ihnatowicz) priesaika imperatoriui. Kitą dieną po priesaikos Konsistorijoje vykusiame katedros kapitulos posėdyje buvo perskaitytas imperatoriaus įsakas dėl

A. Ihnatavičiaus skyrimo į kanauninkus ir paskirta įvesdinimo ceremonijos data²⁷. Pastaroji reglamentuota kapitulos Statuto straipsniais, atlikta pagal kanonų teisės reikalavimus, laikantis Vilniaus katedros kapituloje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystė laikais susiklosčiusių tradicijų.

Pastebėtina, kad naujai paskirto katedros kapitulos prelado ar kanauninko įvesdinimo ceremonija praktiškai buvo vienintelis kapitulos nario nominacijos procedūros segmentas, į kurį imperijos valdžia nesikišo. Iš pirmo žvilgsnio atrodo paradoksaliai, tačiau netgi tais atvejais, kai skiriant katedros kapitulos narius nepaisyta ne tik kanonų teisės, bet ir imperijos valdžios nustatytos tvarkos, naujo nario įvesdinimo į katedros kapitulą apeigos vykdavo pagal Bažnyčios kanonus ir laikantis Vilniaus vyskupijoje susiklosčiusių tradicijų. Akivaizdus šio fakto pavyzdys – Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo sumanymas sukilimo metais (1863) į katedros kapitulą įtraukti imperijos valdžiai lojalius dvasininkus²⁸. Vyskupą Adomą Stanislovą Krasinskį 1863 m. pavasarį apkaltinus sukilimo rėmimu, bendradarbiavimu su sukilėliais, tų pačių metų birželio pradžioje vyskupijos ordinarą ištrėmus į Viatką²⁹, katedros kapitula su prelatu prepozitu Jozefu Baukevičiumi (Józef Bowkiewicz) priešakyje liko aukščiausia vyskupijos valdžia. Nors J. Baukevičius buvo oficialiai A. S. Krasinskio įgaliotas tvarkyti vyskupijos valdymo reikalus paties generalgubernatoriaus iniciatyva, tačiau netruko paaiškėti, kad tai anaipol nebuvo pasitikėjimo liudijimas: generalgubernatorius eskaluodamas vyskupo kaltės temą nesiliovė tvirtinti, jog kapitulos nariai su J. Baukevičiumi priešakyje yra lojalūs ištremtam vyskupui.

Mirties bausmėmis ir tremtimis „nuraminęs“ vyskupijos dvasininkiją³⁰, M. Muravjovas prieš vyskupijos hierarchus ėmėsi naujos taktikos. 1863 m. rugpjūčio mėn. generalgubernatorius informavo vidaus reikalų ministrą, jog „imasi visų priemonių iš patikimų ir vyriausybei lojalių dvasininkų sudaryti partiją“³¹. Pasak M. Muravjovo, vienas iš pagrindinių kandidatų į būsimą „partiją“ yra veiklus ir vyriausybei visiškai atsidavęs, autoritetą konfratrų tarpe turintis Vilniaus miesto dekanas Antanas Nemekša. Generalgubernatorius tvirtino esąs tikras, kad jam darant įtaką daugelis kunigų yra pasirengę „pereiti į vyriausybės pusę“ nepaisant to, kad daugelis dar baiminasi jų atžvilgiu galimos priešiškos vietinės katedros kapitulos reakcijos, kurioje dar „viešpataujanti iš čia pašalinto vyskupo A. S. Krasinskio dvasia“³². Generalgubernatorius puoselėjo planus, kad A. Nemekša galėtų pakeisti J. Baukevičių, t. y. perimti iš jo vyskupijos valdymo pareigą. Kaip greitai tai turėtų įvykti neprognozavo, tačiau A. Nemekšą pristatydamas vidaus reikalų ministrui pagyrų negailėjo. Tarsi katedros kapitulos narių skyrimas nuo seno būtų buvęs imperijos vietos valdžios prerogatyva, M. Muravjovas net nemanė esant reikalo bent atsiklausti vyskupiją administruojančio J. Baukevičiaus ar katedros kapitulos nuomonės, ar, juolabiau, paisyti kanonų teisės normų. Vidaus reikalų ministras, atrodo, neabejojo nei M. Muravjovo pasirinkto plano, nei kandidatūros tinkamumu. Generalgubernatoriaus prašymas buvo išspręstas skubos tvarka. Po savaitės ministras Vilniaus generalgubernatoriui jau rašė, jog išrūpino imperatoriaus leidimą skirti A. Nemekšą Vilniaus katedros kapitulos prelatu mokant 250 sidabro rublių metinį atlyginimą³³.

Ar pristatant A. Nemekšos kandidatūrą už laiške P. Valujeviui išsakytų generalgubernatoriaus teiginių apie daugelio dvasininkų išsakytą norą būti lojaliais vyriausybei slypėjo konkrečios pavardės, ar tai tebuvo laki metafora, galima tik spėlioti. Tačiau ilgai netrukus M. Muravjovas pateikė tuomečiam vidaus reikalų ministrui P. Valujeviui dar dvi potencialių katedros kapitulos narių kandidatūras. Tai buvo penktąjį savo amžiaus dešimtmetį bebaigiantys vyskupijos dvasininkai – Vileikos dekanas, Radaškonių parapijos klebonas Petras Žilinskis ir Vilniaus katedros vikaras Edvardas Tupalskis. Vidaus reikalų ministras, gavęs M. Muravjovo 1863 m. lapkričio pabaigoje rašytą laišką dėl E. Tupalskio ir P. Žilinskio skyrimo užimti prelado pareigas, atitinkamu imperatoriaus leidimu pasirūpino taip pat sparčiai, kaip ir A. Nemekšos atveju. Po poros savaičių P. Valujevas informavo generalgubernatorių apie savo žygius tuo reikalu pranešdamas, kad imperatorius teikėsi įsakyti skirti Vilniaus kapitulos prelatais E. Tupalskį ir P. Žilinskį mokant 250 sidabro rublių metinį atlyginimą. Rašė, kad apie sprendimą pranešė ir Romos katalikų dvasinei kolegijai, nurodydamas, kad prelatais paskirtieji E. Tupalskis ir P. Žilinskis būtų įteisinti pagal Bažnyčios kanonus, kas nebuvo padaryta A. Nemekšos atveju³⁴. Atitinkamo turinio raštą P. Valujevas, matyt, pasiuntė ir vyskupijos administratoriaus pareigas užimančiam prelatui A. Baukevičiui. Šis, savo ruožtu, pranešė kapitulai apie imperatoriaus įsaką padidinti kapitulos narių skaičių į prelatus paskirtais E. Tupalskiu ir P. Žilinskiu ir nurodymą naujuosius narius kanoniškai įteisinti³⁵. Naujų prelatų įvesdinimo į katedros kapitulą ceremonija vyko 1863 m. gruodžio 26 d. Apeigoms vadovavo pats J. Baukevičius³⁶. Taigi imperijos valdžia, primygtinai reikalaujama neeliniminuoti naujų narių įvesdinimo apeigų pagal kanonų teisę, tikslingai siekė legitimuoti neteisėtus paskyrimus.

Visi trys imperijos valdžios paskirtieji katedros kapitulos nariai, į jos veiklą aktyviai įtraukti kaip „viršetatiniai“, po poros metų, atsiradus vakansijoms, tapo tikraisiais Vilniaus katedros kapitulos nariais. Klausimas, kodėl P. Žilinskis, o ne A. Nemekša, kaip generalgubernatoriaus buvo planuota, po J. Baukevičiaus mirties tapo vyskupijos administratoriumi, kol kas lieka neatsakytas. Tam tikrą vaidmenį čia galėjo turėti tai, kad M. Muravjovas, kaip rodo įvykių seka, pirminio sumanymo J. Baukevičių nuo vyskupijos valdymo nušalinti atsisakė. Per pora jo valdymo metų valdžios požiūris į savo statytinių gebėjimus, matyt, galėjo pasikeisti. Neatmestina galimybė, kad generalgubernatoriaus prelado pareigoms užimti iškelti dvasininkai dėl valdžios galėjo varžytis tarpusavyje ir E. Nemekša pralaimėjo savo konfratrams. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, P. Žilinskis kaip vyskupijos administratorius imperijos valdžios lūkesčius visiškai pateisino. Tyrėjai yra išaiškinę, kad 1864–1868 m. visoje Vilniaus vyskupijoje 33 katalikų bažnyčios buvo pertvarkytos į cerkves, pastatytos 74 naujos cerkvės ir suremontuotos 27 (Vilniaus gubernijoje – atitinkamai 24, 45 ir 5). Iš viso vien Vilniaus gubernijoje 1861–1865 m. buvo uždarytos 22 katalikų bažnyčios ir koplyčios, 1866–1870 m. – 89, o 1871–1901 m. – 5³⁷. Prie šios išpūdingos statistikos, kaip ir prie vyskupijos religinio gyvenimo erozijos, XIX a. antroje pusėje P. Žilinskis, klusniai imperijos valdžios nurodymus vykdamas jos paskirtasis administratorius, yra prisidėjęs nemenkai.

Struktūra ir narių skaičius

1842 m. įvykdžius katalikų Bažnyčios žemių sekuliarizaciją ir dvasininkams pradėjus mokėti atlyginimą iš valstybės išdo, jų finansinė padėtis tapo priklausoma nuo imperijos valdžios. Ekonominės sankcijas lydėjo katedrų kapitulų struktūros reforma. Tiek vyskupijos, tiek kapitulos suskirstytos į tris klases. Vilniaus vyskupijos katedros kapitula buvo priskirta antrajai klasei. Mogiliavo arkivyskupijai priklaususių vyskupijų katedrų kapitulų struktūra suvienodinta – paliktos 6 prelatūros (prepozitūra, dekanija, arkidekanija, kustodija, kantorija ir scholasterija) ir 3 kanonijos³⁸. Vilniaus katedros kapitulos tikrųjų narių skaičius dėl imperijos mastu įvykdytos pertvarkos sumažėjo perpus – vietoje 18 tikrųjų narių buvo palikti 9 (6 prelatai ir 3 kanauninkai)³⁹.

Vilniaus katedros kapituloje 1839-ieji buvo paskutiniai metai, kai katedros kapitulos kanauninkų pareigas užimė visi dvylika kanauninkų. A. B. Klungevičiui, valdžiusiam vyskupiją administratoriaus teise, 1840-taisiais popiežiaus ordinuotam į vyskupus, kanauninko pareigų atsisakius, kandidatūra į atsilaisvinusią vietą nebuvo siūloma. Kaip ir į vietą, atsilaisvinusią ištrėmus Liudviką Trinkovskį⁴⁰. Tad imperijos valdžios inicijuotos ir 1843 m. viduryje pradėtos katedrų pertvarkos išvakarėse Vilniaus katedros kapitula turėjo šešis prelatus (Kazimierą Dmochovskį, Joną Civinskį, Vincentą Mikuckį, Antaną Žižkovskį, Vaclovą Žilinskį, Juozapą de Grosmani) ir dešimt kanauninkų (Mamertą Herburtą, Ignotą Borovskį, Joną Stanevičių, Antaną Fijalkovskį, Juozapą Baukevičių, Antaną Pavlovskį, Vincentą Lipskį, Jokūbą Gonsovskį, Joną Markevičių, Dionizą Pacevičių). Dvi kanonijos tais metais buvo neužimtos. 1843-ųjų antroje pusėje atsilaisvinus trims prelatūroms (prelatas J. Grozmani mirė, K. Dmochovskis paskirtas metropolitu, J. Civinskis – Vilniaus vyskupijos administratoriumi) buvo įvesdinti trys kanauninkai: I. Borovskis, A. Fijalkovskis ir J. Baukevičius⁴¹. Aplinkybė, kad visi trys kanauninkai buvo įvesdinti į jiems paskirtas prelatūras tą pačią dieną, perša prielaidą, kad pakelti juos į prelatų pareigas skubėta siekiant sumažinti nepatenkančiųjų į iš imperijos išdo finansuoti numatytų katedros kapitulos tikrųjų narių skaičių. Vilniaus vyskupijos, kaip priskirtos antrajai klasei, prelatui prepozitui buvo mokama 300 sidabro rublių per metus, kitiems penkiems prelatams – dekanui, arkidekanui, kustodui, kantoriui, scholastui – po 250 rublių. Kanauninkų pareigybės buvo sukonkretintos, t. y. pagal eilę pirmam kanauninkui suteiktos nuodėmklausio, antram – pakustodžio, trečiajam – senjoro pareigos. Kanauninkui, užimančiam nuodėmklausio pareigas, buvo mokama 180 sidabro rublių. Tiek pat mokėta pakustodžiui. Tuo tarpu trečiasis kanauninkas eilėje, gavęs senjoro titulą, turėjo tenkintis 150 sidabro rublių metiniu atlyginimu⁴². Pastebėtina, kad iki 1842 m. reformos Vilniaus katedros kapituloje kanauninkų pareigybės nebuvo sukonkretintos. Tiesa, kanauninku senjoru neretai būdavo apibūdinamas pirmasis eilėje kanauninkas, kuris tarp kanauninkų pagal savo užimamą statusą buvo svarbiausias. Laikytasi tradicijos, jog atsiradus vakansijai, kanauninkų eilė atitinkamai pasislinkdavo, t. y. pagal eilę žemiau esantieji automatiškai „pakildavo“ į aukštesnę vietą, tad po 1842 m. struktūrinės pertvarkos kanauninkas senjoras, iki tol buvęs kanauninkų grupės viršuje, atsidūrė žemiausioje pakopoje.

Igyvendinant 1842 m. reformą Vilniaus vyskupijos katedros kapituloje pagal eilę trys pirmieji kanauninkai – M. Herburtas, J. Stanevičius ir A. Pavlovskis – tapo etatiniais darbuotojais. Likusieji keturi Vilniaus katedros kapitulos kanauninkai – V. Lipskis, J. Gonsovskis, J. Markevičius, D. Pacevičius – buvo priskirti neetatiniais darbuotojams, tad pretenduoti į kanauninkams numatytą atlyginimą iš valstybės išdo negalėjo. Kadangi tikriesiems kapitulos nariams po 1842 m. reformos buvo leista ir toliau naudotis pajamomis, gaunamomis iš parapijų ir kitų jų užimamų pareigų, tad manytina, kad neetatiniais kanauninkams šios pajamos tapo vieninteliu jų pragyvenimo šaltiniu. Argumentuotam atsakymui į klausimą, kokia buvo finansinė neetatiniais tapusių kanauninkų, kaip ir kaip konkrečiai po reformos pasikeitė finansinė visų etatines vietas užėmusių Vilniaus katedros kapitulos narių situacijos, reikėtų atskiro tyrimo. Mažai tikėtina, kad finansinė Vilniaus katedros kapitulos, netekusios savo turimų bendrai valdytų valdų ir prelatų bei kanauninkų turėtų prestimonijų, padėtis po reformos pagerėjo. Kaip į prarastas pajamas reagavo jų netekusieji kanauninkai yra nežinoma, tačiau nei vienas iš jų iš Vilniaus katedros kapitulos neatsistatydino. Jų turimos teisės ir pareigos katedros kapituloje nekvestionuotos.

Vilniaus katedros kapitulos kanauninkų skaičius iki reformos nustatytojo mažintas laukiant jų natūralios gyvenimo baigties. Pastebėtina, kad šis procesas netruko ilgai. Vilniaus katedros kapituloje neetatiniais likusių kanauninkų skaičius sumažėjo praktiškai jau po pirmų reformos metų – 1844 m. liepos 15 d. mirus etatiniam kanauninkui J. Stanevičiui⁴³, jo vietą užėmė pagal eilę pirmasis neetatinis kanauninkų sąrašas buvęs V. Lipskis. Tad tų pačių metų spalio 14-ąją mirus J. Gonsovskiui⁴⁴ beliko du neetatiniai kanauninkai – J. Markevičius ir D. Pacevičius. Pastarajam 1849 m. rugsėjo 23 d. mirus⁴⁵, o J. Markevičiui užėmus atsilaisvinusią prelado-dekano vietą, Vilniaus katedros kapitulai kliūčių funkcionuoti pagal 1842 m. imperatoriaus įsaku įteisintą struktūrą, nebeliko.

Atkreiptinas dėmesys, kad vykstant reorganizacijai Vilniaus katedros kapitulos vidaus struktūra taip pat pertvarkyta „suskaidant“ ją dvi dalis – Didžiąją ir Mažąją kapitulą. Didžiąjai kapitulai priskirti prelatai, Mažąją sudarė kanauninkai. Pareigą talkinti tikriesiems kapitulos nariams liturginių apeigų metu turėjusių šešių katedros vikarų, iki tol buvusių aprūpintų atskira fundacija ir sudariusių Mažąją katedros kapitulą su dvasinės vyresnybės patvirtintais nuostatais, skaičius sumažintas iki trijų imperatoriaus patvirtintų etatų⁴⁶. Vyskupijos liturginiuose kalendoriuose, spausdintuose aukštosios dvasininkijos sąrašuose pradėdant 1844-aisiais, vikarų pavardės pradėtos rašyti po kanauninkų šias dvi dvasininkų grupes apjungiant į *capitulum minus*⁴⁷. Išlikę katedros posėdžių protokolai įgalina teigti, kad teisė dalyvauti katedros kapitulos posėdžiuose vikarams nebuvo suteikta. Tikslinga manyti, kad kaip ir iki tol jie vadovavosi turėtais dvasinės vyresnybės patvirtintais nuostatais. Katedros kapitulos skaidymas į „Didžiąją“ ir „Mažąją“ staiga nutrūko 5-ojo dešimtmečio pabaigoje – vyskupijos liturginiame kalendoriuje 1860-iesiems išspausdintas katedros kapitulos tikrųjų narių sąrašas pagal hierarchiją, t. y. kanauninkų pavardės, kaip ir iki 1844 m., rašomos po prelatų pavardžių⁴⁸. Remiantis dabartinėje temos tyrimo stadijoje turimais duomenimis argumentuotai atsakyti į klausimą apie šios pertvarkos priežastis neįmanoma – nei istoriografijoje, nei šaltiniuose apie tai neužsimenama. Turint omenyje, kad katedros kapitula, suskaidžius ją į dvi dalis, nekeitė nustatytos posėdžiaavimo tvarkos, t. y. prelatai ir kanauninkai kaip ir anksčiau posėdžiaudavo drauge, kyla

prielaida, kad suskaidymo nebūta formalaus. Kodėl šis procesas truko beveik dvidešimt metų, klausimas kol kas lieka neatsakytas. Lygiai taip pat neaišku, kodėl šiuo laikotarpiu pakeista prelatūrų eilės tvarka. Antai iki 1844-ųjų imperijos laikotarpiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais susiklosčiusi prelatūrų eilės tvarka Vilniaus katedros kapituloje nebuvo pakeista, t. y. pagal hierarchiją po propozitūros ėjo dekanija, arkidekanija, kustodija, scholasterija, kantorija. Nuo 1844 m. dvi paskutiniosios prelatūros – kantorija ir scholasterija – sukeistos vietomis, t. y. prelatas scholastas atsidūrė paskutinėje vietoje. Prelatūrų hierarchija buvo atstatyta atsakius kapitulos skaidymo į „Didžiąją“ ir „Mažąją“, tačiau po dešimtmečio kantorija ir scholasterija dar kartą pakeistos vietomis. Dabartinėje tyrimo stadijoje argumentuotai atsakyti, ar pareigybių eilės tvarkos kaitaliojimas sietas su jas užimančių dvasininkų statuso pakeitimu, neįmanoma.

Išvados

Vilniaus katedros kapitulai pavyko išlaikyti Lietuvos Didžiosiosios Kunigaikštystės laikotarpiu įteisintą struktūrą ir nusistovėjusį tikrųjų katedros kapitulos narių skaičių bei proporcijas iki 1842 m. imperijos valdžios įvykdytos reformos. Katedros kapitulos sandaros pertvarkymas, kai tikrųjų narių skaičius buvo sumažintas pusiau (nuo 18 iki 9), vertintinas kaip lūžio momentas. Remiantis turimais šaltinių duomenis teigtina, kad Vilniaus katedros organizacinės struktūros pertvarka pagal imperatoriaus 1842 m. įsaką buvo pradėta 1843 m., paliekant neetatinius kanauninkus. Pagal imperijos valdžios įteisintą struktūrą, t. y. 6 prelatūros ir 3 kanonijas, Vilniaus katedros kapitula pradėjo funkcionuoti 4-ojo dešimtmečio pabaigoje, nebėlikus (dėl pakėlimo į prelo pareigas ar mirties) neetatinių kanauninkų.

Katedros kapitulos struktūros vidinis „suskaidymas“ (1844–1859 m.) į „Didžiąją“ ir „Mažąją“, kaip ir katedros vikarų priskyrimas Mažajai kapitulai, iki padalijimų nusistovėjusios, katedros kapitulos statutais įteisintos, kapitulos dvasininkų korporacijos veiklai esminės įtakos neturėjo. Vilniaus katedros kapitulos sandaros pokyčiai, inicijuoti ir įgyvendinti pasaulietinės valdžios, vertintini kaip akivaizdus imperijos vykdytos konfesinės politikos katalikų Bažnyčios atžvilgiu padarinys.

Katalikų Bažnyčios hierarchų teisių formuojant katedros kapitulos dvasininkų korporaciją apribojimas vertintinas kaip vienas ryškiausių XIX a. Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos raidos „strichų“. Nuo 1817 m. sprendimo teisė dėl dvasininko paskyrimo į Rusijos imperijoje po padalijimų atsidūrusių vyskupijų katedrų prelatų ir kanauninkų buvo rezervuota išimtinai aukščiausiai valdžiai – pretendentui į katedros kapitulos narius kandidatūrą tvirtindavo imperatorius. Vilniaus vyskupijos katedros kapituloje tokia tvarka tapo prielaida imperijos vietos valdžios pareigūnams (generalgubernatorius M. Muravjovas) sukilimo metais (1863) į kapitulos narių gretas įtraukti imperijai lojalius dvasininkus ir jais manipuluoti. Katedrų kapitulų dvasininkų nominacijos perdavimas aukščiausiai valdžiai buvo vienas iš būdų, kurį pasitelkus siekta katedros kapitulą sudaryti iš prioritetą imperiniam lojalumui teikiančių dvasininkų ir tikslu paversti ją viena iš imperijos administracijos struktūrų, antikatalikiškos politikos vykdyimo įrankiu.

NUORODOS

- ¹ Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. Wyd. Fijałek J. i Semkowicz Wł. T. 1. Zesz. 1. Kraków: Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności. 1932. P. 24; *Kurczewski J.* Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego. 1912. P. 120; *Krahel T.* Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej // *Studia Teologiczne*. T. 5–6. Białystok-Drohiczyn-Łomża. [1988]. P. 35.
- ² *Kurczewski J.* Ten pat. P. 381–383.
- ³ Duomenys apie Vilniaus katedros kapitulą siųsti Romos katalikų dvasinei kolegijai 1818 m. spalio mėn. // *LMAVB*. F. 43-2331. L. 1–6.
- ⁴ *Góralski W.* Kapituła // *Encyklopedia katolicka*. T. 8. Lublin. 2000. K. 668–670. Pagal 1983 m. Kanonų teisės kodeksą katedros (kaip ir kolegine) kapitula turi dalyvavimo liturginėse išskilmėse pareigą. Patariamoji jų funkcija kodekso straipsniais nėra akcentuota, tačiau tradiciškai „katedros kapitulai priklausė atlikti pareigas, pavestas teisės ar diecezinio vyskupo“ (žr. Kanauninkų kapitulų. Kan. 503 // Kanonų teisės kodeksas / *Codex Iuris Canonici*. Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija. 2012. P. 266–267). Nuo 1991 m. Vilniaus arkivyskupui metropolitui valdymo reikaluose talkina kunigų taryba (Vilniaus arkivyskupijos puslapis internete – www.vilnensis.lt/).
- ⁵ *Kumor B.* Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918). Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne. 1980. P. 310.
- ⁶ *Kurczewski J.* Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego. 1912. P. 105–124.
- ⁷ *Kumor B.* Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918). Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne. 1980. P. 301–311.
- ⁸ *Kulakowski K.* Z dziejów kapituły katedralnej wileńskiej // *Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku*. R. XIII (XV). 1987 R. Nr. 2 (64). P. 11–58.
- ⁹ *Prašmantaitė A.* Wileńska kapituła katedralna – szkice kontekstu prawnego obsady stanowisk kapitulnych w XIX w. // *Między Klio a Themis*. Warszawa-Poznań: Silva Rerum. 2016. P. 795–808.
- ¹⁰ *Osiński A.* Żywoty biskupów wileńskich. Do druku przysposobił Skimborowicz H. Warszawa. 1856; *Przyalgowski W.* Żywoty biskupów wileńskich. T. 1–3. Petersburg. 1860; *Kurczewski J.* Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych. Cz. 1–3. Wilno. 1908–1916; *Kurczewski J.* Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. Wilno. 1912; *T. Krahel.* Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej. *Studia Teologiczne*. T. 5–6. Białystok-Drohiczyn-Łomża. 1987–1988. Tadeusz Krahel, vyskupijos istorijos sintezės autorius, aptardamas katedros kapitulų istoriją remiasi prieš tai minėtais J. Kurczewskio ir B. Kumoro darbais (žr. *Krahel T.* Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej // *Studia Teologiczne*. T. 5–6. Białystok-Drohiczyn-Łomża. 1987–1988. P. 33–39).
- ¹¹ *Kurczewski J.* Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych. Cz. 3. Wilno. 1916. P. 406–534; *Kurczewski J.* Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego. 1912. P. 105–124.
- ¹² *Kurczewski J.* Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych. Cz. 3. Wilno. 1916. P. 406–534.
- ¹³ Vietos imperijos veiksmus katedros kapitulų atžvilgiu 1863 m. sukilimo laikotarpiu šio straipsnio autorė yra nagrinėjusi specialiai tam skirtame straipsnyje bei aptarusi 1863 m. sukilimo ir katalikų Bažnyčios Lietuvoje temos analizei skirtame monografiniame tyrime (*Prašmantaitė A.* 1863 metų sukilimas ir katalikų Bažnyčia Lietuvoje. Vilnius: LII. 2014. P. 117–129 ir kt.).

- ¹⁴ Prieiga prie PSZ rinkinių internete – http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.
- ¹⁵ Pirmąjį 1832 m. ir po jo pasirodžiusius 1842 ir 1857 m. leidimus sudarė 15 tomų. Po 1857 m. buvo leidžiami atskiri rinkinio tomai. 1885 m. rinkinys papildytas dar vienu, 16-uoju tomu „Судебные уставы“. Prieiga internete: www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?empire&nochache. Žiūrėta 2016 06 19.
- ¹⁶ Duomenys apie Vilniaus katedros kapitulą 1800 m. // Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LMMB). F. 130-1730. L. 1-4.
- ¹⁷ *Kumor B.* Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918). Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne. 1980. P. 272, P. 279.
- ¹⁸ Vilniaus miesto bažnyčių, vyrų ir moterų vienuolynų, mokslo ir katalikiškų labdarinių įstaigų bei archyvų 1828 m. vizitacija // Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (VUB RS). F. 57- B53-1. L. 152.
- ¹⁹ Vienas iš naujausių Vilniaus katedros kapitulos statutų tyrimų (su statutų tekstų publikacija) žr.: *Pawlikowska- Butterwick W., Jovaiša L.* Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija. 2015.
- ²⁰ 1772 m. gruodžio 14 d. įsakas Nr. 13922 // PSZ. Rink. 1. T. 19 // www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.
- ²¹ 1798 m. balandžio 28 d. įsakas Nr. 18504 // PSZ. Rink. 1. T. 25 // www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.
- ²² *Kumor B.* Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918). Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne. 1980. P. 307.
- ²³ 1803 m. balandžio 4 d. imperatoriškojo Vilniaus universiteto steigimo aktas Nr. 2071 // PSZ. Rink. 1. T. 27. P. 526–530; *Beauvois D.* Wilno – polska stolica kulturalna zaboru rosyjskiego 1803–1832. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. 2010. P. 114–115; *Bieliński J.* Uniwersytet Wileński: 1579–1831. T 1. Kraków [s. n.]. 1899–1900. P. 279.
- ²⁴ 1817 m. spalio 24 d. įsakas Nr. 2706 // PSZ. Rink. 1. T. 34 // www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.
- ²⁵ J. K. Chodani ir A. B. Klungevičiaus įvesdinimo į katedros kapitulą ceremonijos aprašymas // LMAVB. F. 43-260. L. 190.
- ²⁶ Уставы духовных дел иностранных исповеданий. Ст. 27 / Свод законов Российской империи. Т. 11. Ч. 1. СПб. 1857; *Žaltauskaitė B.* Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios) // Lietuvos istorijos metraštis 2014. Nr. 2. Vilnius. 2015. P. 109.
- ²⁷ Katedros kapitulos 1825 m. liepos 1 d. posėdžio protokolas // LMAVB. F. 43–261. P. 422–424; informacija apie tų pačių metų liepos 3 d. įvesdinimo ceremoniją – P. 425.
- ²⁸ Plačiau žr.: *Prašmantaitė A.* Vilniaus vyskupijos katedros kapitula ir 1863 m. sukilimas // *Lituanistica*. 2008. T. 54. Nr. 1 (73). P. 19–34.
- ²⁹ Vysk. A. S. Krasinskio vaidmens sukilime analizė žr.: *Prašmantaitė A.* 1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje. P. 56–65, P. 71–85 ir kt.
- ³⁰ Plačiau žr.: *Prašmantaitė A.* 1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje. P. 117–129 ir kt.
- ³¹ P. Valujevo 1863 m. rugpjūčio 21 d. raštas M. Muravjovui // LVIA. F. 378b/s. 1863. B. 827. L. 3–4.
- ³² M. Muravjovo 1863 m. rugpjūčio 15 d. rašto P. Valujevui juodraštis // LVIA. F. 378b/s. 1863. B. 827. L. 1–2.
- ³³ P. Valujevo 1863 m. rugpjūčio 21 d. raštas M. Muravjovui // LVIA. F. 378b/s. 1863. B. 827. L. 3–4.
- ³⁴ P. Valujevo 1863 m. gruodžio 10 d. raštas M. Muravjovui // LVIA. F. 378b/s. 1863. B. 827. L. 23–24.
- ³⁵ J. Baukevičiaus 1863 m. gruodžio 23 d. raštas katedros kapitulai // LMAVB. F. 43-3232. L. 1.
- ³⁶ *Kurczewski J.* Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych. Cz. 3. Wilno. 1916. P. 513.
- ³⁷ *Radwan M.* Polityka wyznaniowa caratu na Białorusi w XIX w. Implikacje duszpasterskie // *Przeszłość* N. 2001. T. 95. P. 207, P. 213; *Merkys V.* Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918. Vilnius: Versus aureus. 2006. P. 235.
- ³⁸ *Kumor B.* Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918). Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne. 1980. P. 306.

- ³⁹ Katedros kapitulos 1842 m. rugpjūčio 11 d. protokolas // LMAVB. F. 43-267. L. 60v–65.
- ⁴⁰ Pamokslais katedroje ir šv. Jonų bažnyčioje garsėjęs L. Trinkovskis, apkaltintas dalyvavęs Pranciškaus Savičiaus 1836 m. įkurtoje slaptoje draugijoje, vėliau pavadintoje Demokratine draugija, 1839 m. pradžioje karo lauko teismo nuteistas tremties bausme pašalinant jį iš dvasininkų. Trinkovskis mirė Irkutske 1849 m. kovo 24 d. Išsamią biogramą žr.: *Śliwowska W.* Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Słownik biograficzny. Warszawa: Wydawnictwo DiG. 1998. P. 636–638.
- ⁴¹ Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos 1843 m. posėdžių protokolai // LMAVB. F. 43-267. L. 74v.
- ⁴² Ten pat. L. 60–65.
- ⁴³ Elenchus defunctorum // Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCXLV. Vilnae: Typis A. Marcinowski. 1844 [l. nenum.]
- ⁴⁴ Ten pat.
- ⁴⁵ Elenchus defunctorum // Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCL. Vilnae: Typis A. Marcinowski. 1849 [l. nenum.]
- ⁴⁶ Vilniaus vyskupijos 1844 m. vizitacija // RVIA. F. 822. Ap. 12. B. 2985. L. 19.
- ⁴⁷ Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MDCCCXIV. Bissextilem. Vilnae: Typis Dioecesis ad Eccles. Montis SS. Salvatoris. 1843 [l. nenum].
- ⁴⁸ Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MDCCCLX. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki. 1859. P. 57–58.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Šaltiniai

- Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MDCCCXIV. Bissextilem. Vilnae: Typis Dioecesis ad Eccles. Montis SS. Salvatoris. 1843 [l. nenum].
- Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MDCCCLX. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki. 1859. P. 57–58.
- Duomenys apie Vilniaus katedros kapitulą 1800 m. // Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LMMB). F. 130-1730. L. 1–4.
- Duomenys apie Vilniaus katedros kapitulą siųsti Romos katalikų dvasinei kolegijai 1818 m. spalio mėn. // Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (LMAVB). F. 43-2331. L. 1–6.
- Elenchus defunctorum // Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCXLV. Vilnae: Typis A. Marcinowski. 1844 [l. nenum.].
- Elenchus defunctorum // Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCL. Vilnae: Typis A. Marcinowski. 1849 [l. nenum.].
- Kanauninkų kapitulos. Kan. 503 // Kanonų teisės kodeksas / Codex Iuris Canonici. Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija. 2012. P. 266–267.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. Wyd. Fijałek J. i Semkowicz Wł. T. 1. Zesz. 1. Kraków: Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności. 1932.
- Kurczewski J.* Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych. Cz. 1–3. Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego. 1908–1916.
- Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L.* Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija. 2015.
- Vilniaus generalgubernatoriaus M. Muravjovo susirašinėjimas su vidaus reikalų ministru P. Valujevu // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA). F. 378b/s. 1863. B. 827.
- Vilniaus miesto bažnyčių, vyrų ir moterų vienuolynų, mokslo ir katalikiškų labdarinių įstaigų bei archyvų 1828 m. vizitacija // Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (VUB RS). F. 57- B53-1.

13. Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos posėdžių protokolai // Lietuvos mokslų akademijos vrublevskių biblioteka (LMAVB). F. 43-260, 261, 267.
14. Vilniaus vyskupijos 1844 m. vizitacija // Rusijos valstybės istorijos archyvas (RVIA). F. 822. Ap. 12. B. 2985.
15. 1772 m. gruodžio 14 d. įsakas Nr. 13922 // Полное собрание законов Российской империи (PSZ). Rink. 1. T. 19 // www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.
16. 1798 m. balandžio 28 d. įsakas Nr. 18504 // Полное собрание законов Российской империи (PSZ). Rink. 1. T. 25 // www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.
17. 1803 m. balandžio 4 d. Imperatoriškojo Vilniaus universiteto steigimo aktas Nr. 2071 // Полное собрание законов Российской империи (PSZ). Rink. 1. T. 27 // www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.
18. 1817 m. spalio 24 d. įsakas Nr. 2706 // Полное собрание законов Российской империи (PSZ). Rink. 1. T. 34 // www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php. Žiūrėta 2016 06 19.

Literatūra

1. *Beauvois D.* Wilno – polska stolica kulturalna zaboru rosyjskiego 1803–1832. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. 2010. P. 114–115.
2. *Bieliński J.* Uniwersytet Wileński: 1579–1831. T. 1. Kraków [s. n.]. 1899–1900.
3. *Góralski W.* Kapituła // Encyklopedia katolicka. T. 8. Lublin. 2000. K. 668–670.
4. *Kraheil T.* Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej // *Studia Teologiczne*. T. 5–6. Białystok-Drohiczyn-Łomża. [1988].
5. *Kułakowski K.* Z dziejów kapituły katedralnej wileńskiej // *Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku*. R. XIII (XV). 1987 R. Nr. 2 (64). P. 11–58.
6. *Kumor B.* Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918). Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne. 1980.
7. *Kurczewski J.* Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego. 1912.
8. *Merkys V.* Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918. Vilnius: Versus aureus. 2006. P. 235
9. *Osiński A.* Żywoty biskupów wileńskich. Do druku przysposobił Skimborowicz H. Warszawa. 1856.
10. *Prašmantaitė A.* Vilniaus vyskupijos katedros kapitula ir 1863 m. sukilimas // *Lituanistica*. 2008. T. 54. Nr. 1 (73). P. 19–34.
11. *Prašmantaitė A.* Wileńska kapituła katedralna – szkice kontekstu prawnego obsady stanowisk kapitulnych w XIX w. // *Między Klio a Themis*. Warszawa-Poznań: Silva Rerum. 2016. P. 795–808.
12. *Prašmantaitė A.* 1863 metų sukilimas ir katalikų Bažnyčia Lietuvoje. Vilnius: LII. 2014.
13. *Przywałowski W.* Żywoty biskupów wileńskich. T. 1–3. Petersburg. 1860.
14. *Radwan M.* Polityka wyznaniowa caratu na Białorusi w XIX w. Implikacje duszpasterskie // *Przeszłość* N. 2001. T. 95. P. 207, P. 213.
15. *Śliwowska W.* Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. // *Słownik biograficzny*. Warszawa: Wydawnictwo DiG. 1998.
16. *Žaltauskaitė B.* Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios) // *Lietuvos istorijos metraštis* 2014. Nr. 2. Vilnius. 2015. P. 97–124.

Gauta: 2016 10 28

Parengta spaudai: 2016 11 28

Aldona PRAŠMANTAITĖ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE STRUCTURE OF THE CAPITULA OF VILNIUS DIOCESE'S CATEDRAL IN THE 19TH CENTURY

S u m m a r y

The capitula of Vilnius cathedral retained the structure legitimized in the period of the Grand Duchy of Lithuania and the settled numbers as well as proportions (6 prelates and 12 canons) of real members of the cathedral's capitula until the beginning of the 1840s. On the initiative of the imperial government (a decree of 25 December 1841) after the partitions of the Republic of Both Nations at the end of the 18th century in the territories falling to the Russian Empire, the rule of former Catholic dioceses was radically reorganized: all land holdings of bishops, capitulas of cathedrals, priest seminaries and monasteries were secularized.

It was decided to pay the clergy a salary of determined size from the state treasury. In 1842, the structure and organization of cathedrals' capitulas were made the same on an imperial scale. For all capitulas of former Catholic diocesan cathedrals a staff of 9 members was foreseen for cathedral's capitula. No attention was paid either to the number of the faithful or the size of the diocese. The capitula of Vilnius diocese's cathedral was decreased at the expense of its real member canons – out of former 12 staff canons only 3 were retained. The number (6) of prelatures of the capitula of Vilnius diocese cathedral, legitimized in the period of the Grand Duchy of Lithuania, remained unchanged. After introducing the positions and salaries of the members of cathedral's capitula, paid from the imperial treasury, the system of material maintenance of the clergy of diocesan cathedrals' capitulas, that functioned in the period of the Grand Duchy of Lithuania, was abolished. The clergy was equated with civilian officials of the empire. The financial dependence of the members of cathedral's capitula was one of the means to draw the cathedral's capitula into the empire's civilian administration system.

The rights of Catholic Church's hierarchs to shape the corporation of the clergy of cathedrals' capitulas on the imperial scale were limited even before the reforms carried out in the 1840s. The right of Vilnius bishop to appoint members of the cathedral's capitula was diminished already in 1803 when the emperor confirmed the status of Vilnius Imperial University. The right to 4 canons of the capitula of Vilnius cathedral was bestowed to the university. After the decision of 1817, the right of nomination of the clergy to places of diocese cathedrals' prelates and canons on the scale of the empire was reserved for the highest authorities - the Emperor would confirm the candidacy of the members of cathedral's capitula. In the years of the 1863 revolt, in the capitula of Vilnius diocese's cathedral such an order became a precondition for the officials of the empire's local government (Governor General M. Murav'ev) to include into the corporation of capitula's members the clergy who were loyal to the empire and use them for manipulation.

The transfer to the Emperor of the rights for nominating the members of cathedral's capitula, just as the reform of the structure and financing of the system carried out in the 1840s, granted the imperial government the possibility in the second half of the 19th century to make use of the capitula of Vilnius cathedral for the implementation of anti-Catholic policies.

Translated from Lithuanian by Saulius A. Girnius.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Vilniaus vyskupija, Rusijos imperija, Vilniaus katedros kapitula, katalikų dvasininkija.

KEY WORDS: Vilnius diocese, Russian Empire, capitula of Vilnius cathedral, Catholic clergy.

Aldona PRAŠMANTAITĖ – habilituota humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių interesų sritys – krikščionybės, kultūros ir švietimo istorija naujaisiais laikais. Adresas – Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108, Vilnius. El. paštas – aldona.prasmantaite@istorija.lt.

Aldona PRAŠMANTAITĖ – historian, habilitated doctor of humanities, senior research fellow at the 19th Century History Department of the Lithuanian Institute of History. The main research interests: history of Christianity, culture and education in Lithuania in late modern. Address: The Lithuanian Institute of History, Kražių St. 5, 01108, Vilnius, Lithuania. E.mail: aldona.prasmantaite@istorija.lt.